

Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо виконання кримінальних покарань і пробації*

Анотація. В аналітичній записці досліджено принципи, порядок та особливості системи виконання покарань і пробації в зарубіжних країнах (зокрема, у контексті ефективності організації процесу виконання покарань і можливості запозичення Україною прогресивних практик зарубіжних країн щодо поводження із засудженими).

Вступ

Історична еволюція прав і свобод людини й громадянина має тенденцію до ускладнення регулювання правового статусу осіб, що потребують особливого підвищеного захисту в сучасних умовах формування громадянського суспільства. До категорії осіб, що потребують додаткового захисту в умовах соціальної переорієнтації процесу виконання кримінальних покарань із урахуванням міжнародних стандартів належать, зокрема засуджені, правовий статус яких є спеціальним по відношенню до загальноправового статусу й характеризується наявністю додаткових обов'язків і правообмежень. Стосовно такої категорії осіб запроваджено міжнародні стандарти в галузі виконання покарань і діяльності органів та установ виконання покарань, поводження із засудженими. Зокрема, у Мінімальних стандартних правилах поводження із в'язнями було встановлено мінімальні умови, які розглядаються Організацією Об'єднаних Націй як такі, що забезпечують захист в'язнів від поганого поводження¹.

Конституції зарубіжних країн (Польщі, Хорватії, Вірменії, Словенії, Фінляндії, Іспанії, Португалії, Болгарії, Албанії, Бразилії) як акти прямої дії містять принципові положення щодо виконання (відбування) покарання, що встановлюють найважливіші права і свободи засуджених, гарантують їх дотримання, а також визначають можливі ризики їх порушення через висування безпідставних обмежень до засуджених. Зміст конституцій багатьох країн розкриває правовий статус відповідних осіб, що містить стандарти поведінки засуджених, які держава визначає обов'язковими й доцільними, та принципи взаємовідносин держави та особи засудженого². Водночас у великій кількості країн кримінально-виконавче законодавство представлене зазвичай Кримінально-виконавчим кодексом й окремими законами щодо функціонування пенітенціарної системи та інституту пробації, власне як і в Україні.

Основна частина

В Україні протягом тривалого часу здійснюється реформування системи виконання кримінальних покарань. Удосконалюючи власне законодавство, наша держава намагається перейняти ефективні методики роботи з

¹ Мінімальні стандартні правила поводження із в'язнями від 30.08.1955. *Права людини і професійні стандарти для працівників міліції та пенітенціарних установ в документах міжнародних організацій* / Українсько-американське бюро захисту прав людини, Амстердам-Київ, 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text

² Михалко І. С. Реформування конституційно-правового статусу засуджених. *Питання боротьби зі злочинністю. Збірник наукових праць*. Випуск 24. 2012. С. 150–160.

правопорушниками, забезпечуючи гуманні та ефективні способи організації процесу виконання покарань, щоб перебування особи в умовах ізолювання сприяло забезпеченню безпеки суспільства. У процесі апроксимації національного законодавства до європейського Україна запозичує прогресивні європейські підходи до роботи із засудженими³, закладає новітні основи організації процесу виконання кримінальних покарань та пробації, враховуючи зарубіжний досвід.

Статтею 63 Конституції України закріплено, що засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Таким чином, на конституційному рівні встановлено засади правового статусу засудженого. Законодавче регулювання виконання кримінальних покарань здійснюється Кримінально-виконавчим кодексом України⁴.

Водночас очевидною є необхідність комплексних змін існуючої системи виконання кримінальних покарань і попереднього ув'язнення, яка не повною мірою відповідає принципам гуманізму й поваги до прав і свобод людини. Умови тримання засуджених та осіб, узятих під варту, потребують приведення у відповідність до європейських стандартів, на що неодноразово зверталась увага представниками відповідних європейських інспекційних органів за результатами їх візитів в Україну.

За таких обставин виникають підстави для звернень громадян України до Європейського суду з прав людини з приводу неналежних умов тримання засуджених і осіб, узятих під варту, їх медичного, матеріально-технічного забезпечення, що своєю чергою тягне за собою додаткові витрати з боку держави на виплату компенсацій. З огляду на це актуальним є внесений на розгляд Верховної Ради України урядовий законопроект «Про пенітенціарну систему»⁵.

Зі свого боку пробація в Україні розвивається з урахуванням європейських стандартів, сучасних інструментів роботи із правопорушниками та кращих міжнародних практик застосування альтернативних ув'язненню видів покарань. Важливим кроком у цьому напрямі було прийняття Закону України «Про пробацію»⁶.

Інститут пробації в Україні зорієнтований на посилення безпеки суспільства шляхом профілактики правопорушень і виправлення засуджених. Пробація є системою контролю за виконанням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, вона поєднана із соціально-виховними заходами на підтримку засудженої особи у процесі її позитивних змін.

Розширення переліку альтернативних позбавленню волі покарань підтвердило, що суспільство все більше усвідомлює той факт, що відбування покарання у вигляді позбавлення волі перешкоджає подальшій соціальній

³ Яковець І. С., Автухов К. А. Загальний огляд системи виконання покарань. Реформування конституційно-правового статусу засуджених. *Питання боротьби зі злочинністю. Збірник наукових праць*. Випуск 30. 2015. С. 17–30.

⁴ Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

⁵ Про пенітенціарну систему : проект Закону України від 22.03.2021 № 5293. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/26067>

⁶ Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>

адаптації та ресоціалізації особистості, її поверненню в суспільство. Людина в умовах ізоляції втрачає соціально значущі навички, натомість засвоює в місцях позбавлення волі елементи кримінальної субкультури. Крім того, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, під наглядом кваліфікованих працівників органу пробації дає змогу уникнути негативних моральних, психологічних і фізичних наслідків ізоляції, оскільки при альтернативному покаранні навички соціальної взаємодії зберігаються та розвиваються під впливом соціального середовища й за активної допомоги співробітників органу пробації. Також не менш важливим є те, що перевиховання засудженого в системі пробації обходиться платникам податків щонайменше у 10 разів дешевше, ніж його утримання у в'язниці⁷. Отже, пробація створює умови для виправлення осіб без ізоляції від суспільства, забезпечує гуманізацію системи виконання покарань і сприяє особам, які опинилися в конфлікті із законом, у подоланні та зміні свого прокримінального мислення.

У статті 5 Загальної декларації прав людини 1948 р.⁸ визначено, що «ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання». Принцип поваги до прав і свобод людини також закріплено у статті 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁹.

У конституціях багатьох країн визначено основний загальноправовий принцип гуманізму при поводженні із засудженими, тобто гуманне ставлення до засудженого, повага до прав і свобод людини при поводженні із засудженими. Цей принцип у сфері виконання кримінальних покарань передбачає створення умов для гуманного поводження із засудженими й належних умов їх утримання, збереження їх фізичного, психічного та духовного здоров'я. Так, у статті 41 Конституції Республіки Польща від 02.04.1997 р.¹⁰ зазначено, що «з кожним, хто позбавлений волі, слід поводитися гуманним чином»; статтею 25 Конституції Республіки Хорватія від 22.12.1990 р.¹¹ встановлюється, що «із кожним затриманим і засудженим слід гуманно поводитися і поважати його людську гідність»; стаття 17 Конституції Республіки Вірменія від 05.07.1995 р.¹² містить дискреційну норму, якою закріплено, що «заарештовані, ув'язнені під варту та позбавлені волі особи мають право на гуманне ставлення та повагу». Прикладом загального гарантування захисту прав для засуджених осіб та осіб, взятих під варту, є Конституції Республіки Словенія від 23.12.1991 р.¹³, статтею 21 якої

---

⁷ Роль пробації в гуманізації системи виконання покарань / П'ятихатський міськрайонний відділ філії ДУ Центр пробації у Дніпропетровській області. 27.07.2021. URL: <https://pyatihmr.dp.gov.ua/novini-ta-podiyi/novini/rol-probaciyi-v-gumanizaciyi-sistemi-vikonannya-pokaran>

⁸ Загальна декларація прав людини : Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) : ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

¹⁰ Шаповал В. М. Конституція Польської Республіки. 2018. 82 с. URL: http://pol-translit.com/upload/konstitutsiya-polshchi-na-01_2018-v-shapoval.pdf

¹¹ Коротюк О. В. Конституції країн світу: Республіка Болгарія, Румунія, Угорщина, Республіка Хорватія. 2021. 247 с.

¹² Конституція Республіки Вірменія зі змінами. URL: https://www.gov.am/u_files/file/Constitution/Constitution-pog.pdf

¹³ Михалко І. С. Реформування конституційно-правового статусу засуджених. *Питання боротьби зі злочинністю. Збірник наукових праць*. Випуск 24. 2012. С. 150–160.

«гарантується повага до людини», «забороняється будь-яке насильство над особами, свобода яких певною мірою обмежена». У Конституції Фінляндії від 11.06.1999 р.¹⁴ закріплено, що «права осіб, позбавлених волі, повинні охоронятися законом».

У деяких країнах встановлюються конституційні обмеження щодо засуджених, і такі обмеження, наприклад, відповідно до статті 25 Конституції Іспанії від 27.12.1978 р.¹⁵ можуть визначатися «судовим вироком, змістом покарання та пенітенціарним законом». У Конституції Португальської Республіки від 02.04.1976 р.¹⁶ встановлюється, що «засуджені, яким призначено покарання або запобіжний захід, внаслідок чого вони позбавлені волі, зберігають основні права, хоча і з обмеженнями, що впливають із сенсу вироку та з вимог, пов'язаних із його виконанням». Також відповідно до статті 31 Конституції Республіки Болгарія від 12.07.1991 р.¹⁷ «особам, які позбавлені волі, створюються умови для здійснення їх основних прав, які не обмежені дією вироку».

У деяких країнах встановлюються обмеження політичних прав і свобод щодо засуджених. Наприклад, статтею 45 Конституції Албанії від 22.11.1998 р.¹⁸ визначено, що «засуджені, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, мають право лише обирати», а статтею 15 Конституції Федеративної Республіки Бразилія від 05.10.1988 р.¹⁹ встановлено припинення здійснення політичних прав особи у разі набрання чинності вироком, що є остаточним, але лише на період, який ним визначений.

Застосування означених принципів визначається і в Європейських пенітенціарних (в'язничих) правилах²⁰: «обмеження, що накладаються на осіб, які позбавлені волі, мають бути мінімально необхідними й відповідати тій обґрунтованій меті, із якою вони накладаються». Як відзначається в науковій літературі, режим у колоніях – це не режим виконання і відбування покарання, а режим поводження із засудженими, що відповідатиме Європейським в'язничим правилам і Мінімальним стандартним правилам ООН стосовно поводження із в'язнями²¹.

У багатьох країнах кримінально-виконавче законодавство переважно представлене у кримінально-виконавчому кодексі: в Азербайджані діє Кодекс

¹⁴ Конституція Фінляндії від 11.06.1999. URL: <https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/>

¹⁵ Конституція Іспанії. URL: <http://vivovoco.rsl.ru/VV/LAW/SPAIN.HTM#211>

¹⁶ Михалко І.С. Реформування конституційно-правового статусу засуджених. *Питання боротьби зі злочинністю. Збірник наукових праць*. Випуск 24. 2012. С. 150–160.

¹⁷ Коротюк О. В. Конституції країн світу: Республіка Болгарія, Румунія, Угорщина, Республіка Хорватія. 2021. 247 с.

¹⁸ Конституція Албанії від 22.11.1998 р. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/legislation/details/9481>

¹⁹ Конституція Федеративної Республіки Бразилія від 05.10.1988/ URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/text/490987>

²⁰ Європейські пенітенціарні правила (Рекомендація R(2006)2 : Комітет Міністрів держав-учасниць. 11.01.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text

²¹ Пащенко О. О. Кримінально-виконавча політика чи політика у сфері виконання покарань? *Матеріали Х заочної Всеукраїнської науково-практичної конференції «Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової та соціальної держави»* (м. Чернігів, 02.12.2022). С. 174–177. URL: <https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2023/01/H-zaochna-Vseukrainska-NPK-KVS-Ukraini-ta-ii-rol-u-rozbudovi-pravovoi-i-socialnoi-derzhavim.-Chernigiv-02-grudnya-2022-roku.pdf#page=174>

про виконання покарань Азербайджанської Республіки від 14.07.2000 р.²², у Таджикистані – Кодекс виконання кримінальних покарань Республіки Таджикистан від 06.08.2001 р.²³, у Молдові – Виконавчий кодекс Республіки Молдова від 24.12.2004 р.²⁴, у Польщі – Кримінально-виконавчий кодекс Польської Республіки від 06.06.1997 р.²⁵. Варто відзначити схожість підходів і механізмів, що містяться у кримінально-виконавчих кодексах Таджикистану, Азербайджану й Молдови, що пояснюється наявністю в них єдиної модельної основи, розробленої для країн СНД (Модельний кримінально-виконавчий кодекс для країн-учасниць СНД : Міжпарламентська Асамблея країн-учасниць СНД).

У таких законодавчих актах, як правило, визначаються принципи, мета й завдання кримінально-виконавчого законодавства. Метою покарання, що передбачено кримінальними кодексами цих країн, є виправлення засуджених, попередження скоєння нових злочинів як засудженими, так і іншими особами, та відновлення соціальної справедливості.

Так, у Кримінальному кодексі Республіки Вірменія від 18.04.2003 р.²⁶ (стаття 48) метою покарання визначено відновлення соціальної справедливості, виправлення особи, яку піддано покаранню, а також попередження злочинів; у Кримінальному кодексі Азербайджанської Республіки від 30.12.1999 р.²⁷ (стаття 41) встановлено, що покарання застосовується з метою відновлення соціальної справедливості, виправлення засудженого та попередження скоєння нових злочинів засудженими та іншими особами.

У Кримінальному кодексі Киргизької Республіки від 28.10.2021 р.²⁸ (стаття 9) визначено застосування принципу гуманізму в кримінальному законі: «Кодексом забезпечується охорона особистості, її життя і здоров'я, честі та гідності, недоторканості та безпеки як найвищих соціальних цінностей; особі, яка скоїла злочин, суд призначає покарання, необхідне та достатнє для мети його виправлення, ресоціалізації та попередження здійснення нових злочинів, а також з метою відновлення соціальної справедливості». Відповідно метою покарання особи, як зазначено у статті 59 цього Кодексу, є «виправлення та ресоціалізація винуватого, попередження здійснення нових злочинів, відновлення соціальної справедливості», що за змістом в цілому відповідає основам Модельного кодексу для вищезначених країн-учасниць СНД.

На противагу модельному підходу щодо мети покарання, наприклад, у кримінальному законодавстві Польщі (Кримінально-виконавчий кодекс

---

²² Кодекс про виконання покарань Азербайджанської Республіки від 14.07.2000 № 908-IQ. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420206

²³ Кодекс виконання кримінальних покарань Республіки Таджикистан від 06.08.2001. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30586704

²⁴ Виконавчий кодекс Республіки Молдова від 24.12.2004 № 443-XV URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30395643

²⁵ Кримінально-виконавчий кодекс Польської Республіки від 06.06.1997. Kodeks karny wykonawczy. (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy – Dz.U. Nr 90 poz. 557). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970900557>

²⁶ Кримінальний кодекс Республіки Вірменія від 18.04.2003 URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?ID=1349&lang=rus&sel=show#9>

²⁷ Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки від 30.12.1999 № 787-IQ. URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30420353#pos=5;-124

²⁸ Кримінальний кодекс Киргизької Республіки від 28.10.2021 №127. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309>

Польської Республіки, стаття 53)²⁹ покарання виконує превентивну функцію й найчастіше розглядається як негативна реакція держави на правопорушення, передбачене законом. Це виражається як несхвалення (моральний осуд) злочинця і вчиненого ним діяння. Тобто застосований інший підхід.

У частинах 2, 3 статті 50 Кримінального кодексу України метою покарання визначено «не тільки кару», а й «виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами», також покарання «не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність»³⁰.

Виконавчий кодекс Республіки Молдова³¹ встановлює порядок здійснення заходів безпеки та запобіжних заходів з метою захисту прав, свобод і законних інтересів особи. При цьому Кодексом також передбачено: порядок та умови виконання покарань; заходи щодо виправлення засуджених; порядок надання допомоги особам, звільненим від покарання.

В Україні, як і в багатьох зарубіжних країнах, – наприклад, в США, Польщі, Словаччині, Швеції – пенітенціарна система перебуває в системі міністерства юстиції. Сьогодні вона інституціолізована в Державній кримінально-виконавчій службі України, яка здійснює керівництво органами та установами виконання покарань в Україні. Їй підпорядковуються територіальні органи управління в регіонах і містах державного значення. Діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України спрямовується й координується Міністерством юстиції України.

У Великій Британії, Монголії, Румунії пенітенціарна служба перебуває в системі міністерства внутрішніх справ. В інших країнах (Болгарія, Італія, Латвія) функціонують самостійні державні департаменти та служби виконання покарань.

У професійному середовищі існує переконання, що система виконання покарань повинна мати самостійний статус і функціонувати окремо від інших органів виконавчої влади.

США. Значний внесок у розвиток ідеї пенітенціарної системи й запровадження її у життя зробили США. Пенітенціарна система США складається з тюрем, які поділяються на федеральні, тюрми штатів і місцеві муніципальні чи окружні. Діяльність федеральних тюрем регламентується нормами розділу «Тюрма й ув'язнені» глави XVII «Кодифікованого кримінального і кримінально-процесуального законодавства». Федеральні тюрми (федеральні виправні установи) і тюрми штатів залежно від встановленого в них режиму поділяються на чотири категорії – мінімальної безпеки, середньої безпеки, максимальної безпеки, надзвичайної безпеки. Тюрми з мінімальним рівнем безпеки являють собою пенітенціарні установи відкритого типу, не мають озброєної охорони, у них полегшений режим, засудженим

²⁹ Кримінально-виконавчий кодекс Польської Республіки від 06.06.1997. Kodeks karny wykonawczy. (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy – Dz.U. Nr 90 poz. 557). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970900557>

³⁰ Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

³¹ Виконавчий кодекс Республіки Молдова від 24.12.2004 № 443-XV URL: https://continent-online.com/Document/?doc_id=30395643

дозволяється працювати за межами установи. Найчастіше їх називають таборами або фермами, які спеціалізуються на будівництві чи ремонті доріг, сільськогосподарських роботах, їх можна порівняти із існуючими в Україні колоніями-поселеннями. Тюрми з рівнем середньої безпеки (пенітенціарії) належать до виправних установ закритого типу. Вони мають озброєну охорону. У той же час засуджені можуть виводитися на роботи за межі тюрми. До класичних тюрем із високими стінами, сторожовими вежами, посиленою охороною, суворим режимом утримання відносяться тюрми максимального й надзвичайного рівнів безпеки, де утримуються найнебезпечніші злочинці. Вивід засуджених за межі цих тюрем заборонений. У місцевих тюрмах утримуються найменш небезпечні категорії ув'язнених (засуджені за діяння, пов'язані з пияцтвом, порушенням громадського порядку, за дрібні крадіжки). Неповнолітні відбувають покарання у вигляді позбавлення волі в молодіжних реформаторіях або виховних школах, де встановлені м'якші порівняно з пенітенціарними установами для дорослих режими відбування покарання. В окремих штатах діють пенітенціарії, які називаються центрами денного утримання. Засуджені неповнолітні перебувають тут протягом дня (працюють, навчаються), а на ніч відправляються додому. Найбільш поширеними покараннями в США є застосування штрафу, тюремне ув'язнення та пробація.

Зауважимо, що у США відсутнє поняття «прокурорський нагляд». Усі питання, пов'язані з тюрмою, вирішує губернатор – він призначає губернаторську комісію у складі восьми осіб, які є пересічними громадянами штату. І саме комісія вирішує питання умовно-дострокового звільнення, рішення комісії є остаточним й оскарженню не підлягає.

У віданні Міністерства юстиції США та управлінь виправних установ штатів знаходяться в'язниці (реформаторії), виправно-трудова установа – тюремні ферми й майстерні, центри прийому, діагностики та класифікації ув'язнених (центри корекції ув'язнених), а також спеціальні медичні установи: тюремні лікарні й центри для лікування алкогольної та наркозалежності. Слідчі в'язниці, а також виправні установи, призначені для реабілітації та ресоціалізації правопорушників, підвідомчі муніципалітетам і окружним органам влади.

Велика Британія. Слід відзначити переваги пенітенціарної системи та відповідної державної політики у Великій Британії. Тюремна система цієї країни вважається не тільки найстарішою в Європі, але й, завдяки постійному реформуванню, досить досконалою. Пенітенціарна система Великої Британії включає в себе місцеві (де відбувають покарання засуджені тієї місцевості, де вони проживали до арешту, та засуджені на незначний строк) та центральні тюрми. Діяльність пенітенціарних установ Великої Британії регламентується сукупністю прецедентів, норм кримінального, кримінально-процесуального і пенітенціарного права, спеціальним законом «Про тюрми» та законами «Про кримінальне право», «Про поліцію і докази з кримінальних справ», «Про кримінальну юстицію» та «Тюремними правилами». У тюрмах Великої Британії підтримується суворий порядок і жорсткі заходи безпеки³².

³² Муравйов К. В. Досвід США та Великобританії щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та можливості його використання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/1/37.pdf>

У місцевих пенітенціарних установах (тюрмах графств, міських тюрмах) утримуються особи, які очікують віддання до суду і винесення вироку. Крім реалізації завдань місця попереднього ув'язнення і покарання засуджених, місцеві тюрми виконують функції класифікаційних центрів. У місцевих тюрмах процес категоризації, яким займаються спеціально підготовлені фахівці, триває 3 дні. Поступивши в місцеву тюрму для класифікації, засуджений вивчається з погляду скоєного ним діяння (характеру, тяжкості, сукупності обставин діяння), наявності попередньої судимості й відбування кримінального покарання, інших особливостей (вік, ступінь агресивності, схильності). За результатами вивчення злочинець зараховується до певного класу, згідно з яким підлягає направленню для відбування покарання в той чи інший вид центральної пенітенціарної установи. Центральні тюрми поділяються на установи відкритого та закритого типу. Установи відкритого типу не мають озброєної охорони, передбачають роботу за межами установи. Тюрми закритого типу функціонують у класичному стилі: озброєна охорона, високі стіни, сувора ізоляція, мінімальні контакти із зовнішнім світом.

Німеччина. Особливість кримінально-виконавчої системи Німеччини полягає в тому, що кожна земля самостійно обирає порядок виконання кримінальних покарань та адміністративного облаштування в'язниць в межах своєї юрисдикції. Тобто землі є досить незалежними у визначенні правил поведінки з ув'язненими (наприклад, землі самостійно визначають значення праці для ув'язнених, тобто чи є праця правом чи обов'язком для ув'язненого), заходи стягнення для засуджених, підстави для застосування спеціальних засобів або зброї до засуджених, види та форми впровадження реабілітаційних і виховних програм. Водночас на Федеральне міністерство юстиції та захисту прав споживачів покладається функція загального спрямування діяльності органів виконання покарань відповідних земель, при цьому вплив міністерства є досить обмеженим. На міністерство також покладаються: міжнародне співробітництво (участі двічі на рік у спільних із керівниками служб виконання покарань земель конференціях), розробка різних проектів у сфері виконання покарань, реалізація проектів щодо умов тримання для превентивних ув'язнених, питання законодавства про помилування, попередження злочинності, питання кримінально-виконавчого права та служби пробації³³.

Відповідно до Федерального Закону Німеччини «Про виконання покарання у вигляді позбавлення волі, а також поєднаних із позбавленням волі засобів виправлення й безпеки» від 1976 р. основна функція кримінальних покарань полягає в тому, щоб під час їх відбування ув'язнені набули здатності жити в майбутньому з відчуттям соціальної відповідальності, не вчиняючи злочинів (мета виконання кримінальних покарань). Водночас, як зазначено у Законі, виконання кримінального покарання також слугує захисту суспільства від подальших злочинів; життя у виправних установах повинно по можливості наближатися до загальних умов життя; необхідно протидіяти шкідливим наслідкам позбавлення волі, а виконання покарання у вигляді позбавлення волі

³³ Яковець І. С., Автухов К. А. Загальний огляд системи виконання покарань та підготовки тюремного персоналу у Федеративній Республіці Німеччина. *Питання боротьби зі злочинністю. Збірник наукових праць*. Випуск 30. 2015. С. 17–30.

слід спрямовувати на допомогу ув'язненому у справі його адаптації до життя на свободі. Норми цього Федерального Закону стали основою для прийняття законів земель в Німеччині. Слід відзначити, що при виконанні кримінальних покарань у Німеччині на перший план виступає, так би мовити, не буква закону, а його дух. Орієнтація на забезпечення адаптації ув'язненого пронизує всі форми та методи роботи з такими особами, а стимулювання законослухняної поведінки завжди переважає над наявними можливостями примусу³⁴.

Франція. У Франції як країні континентальної системи права історичним джерелом кримінальних, кримінально-процесуальних і пенітенціарних норм є кодифікований закон і підзаконні акти. До 1994 р. у цій країні продовжував діяти прийнятий у 1810 р. Кримінальний кодекс, який відображав ідеї класичної школи кримінального права. 22 липня 1992 р. були прийняті чотири закони, які в сукупності утворили новий Кримінальний кодекс Франції, введений в дію у 1994 р. Концептуальними ідеями кримінально-правової реформи стали повніше забезпечення захисту прав людини, послідовність введення в життя принципів правової держави, гуманізація кримінальної відповідальності й покарання.

Пенітенціарна система Франції регламентується положеннями Кримінально-процесуального кодексу 1958 р. зі змінами і доповненнями, внесеними законом від 11 липня 1975 р., Декретом 1958 р., що містить приписи щодо умов відбування покарання у пенітенціарних установах, Законом «Про застосування покарання» 1986 р., Указом про дисциплінарні покарання 1996 р., Пенітенціарним законом 2009 р., а також нормативно-правовими актами Міністерства юстиції. Крім того, останніми роками у Франції формується пенітенціарне право на базі судової практики, зокрема рішень національних судів та Європейського суду з прав людини³⁵. Тюрми у Франції поділяються на центральні (для засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад один рік) і місцеві.

Неповнолітні відбувають покарання у вигляді позбавлення волі в тюрмах-школах або спеціалізованих виховних колоніях. У Франції допускається наявність приватних місць виконання покарань стосовно неповнолітніх. Належать вони, як правило, благодійним або релігійним громадам. У пенітенціарній політиці Франції значна роль відводиться суддям із виконання покарань. Вони мають значні повноваження щодо скорочення термінів позбавлення волі, застосування дострокового звільнення засудженого, у якого строк покарання до 3 років, надання відпустки, переводу ув'язнених із однієї фази прогресивної системи на іншу.

Управління пенітенціарними установами Франції здійснює Дирекція пенітенціарної адміністрації у складі Міністерства юстиції. Директор французької системи виконання покарань призначається указом президента Франції за поданням міністра юстиції. Дослідники системи в'язниць та виправних закладів Франції серед її основних вад називають: незадовільний стан приміщень, де утримуються засуджені; жорстоке поводження тюремного

---

³⁴ Там само.

³⁵ Муравйов К. В. Досвід Німеччини та Франції щодо реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та можливості його використання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/47.pdf>

персоналу із засудженими та засуджених один із одним; незайнятість засуджених суспільно корисною працею; низький рівень і недоступність шкільної та професійної освіти у пенітенціарних закладах; тюрми з великою кількістю місць, що унеможлиблює індивідуальний підхід до кожного із засуджених з боку адміністрації. Зусилля Міністерства юстиції, пенітенціарної адміністрації, судових органів і громадськості спрямовані на подолання цих негативних явищ³⁶.

Японія. Визнання за Японією найнижчого рівня злочинності серед розвинених країн світу пояснюється високою ефективністю функціонування системи кримінальної юстиції. Дієвим інструментом державної політики боротьби зі злочинністю в Японії є Плани щодо створення суспільства з низькою злочинністю (The Action Plan to Create a Crime Resistant Society), які приймаються Урядом Японії та неухильно впроваджуються, інтегруючись із соціально-економічними планами розвитку, державним бюджетом і законодавством. Правову базу системи виконання покарань Японії складає сукупність законодавчих актів: Закон «Про тюрми» 1908 р., положення Кримінально-процесуального кодексу, Закон «Про попередження злочинів і реабілітацію злочинців» 1949 р., Закон «Про постпенітенціарну опіку над звільненими ув'язненими» 1950 р., Закон «Про виправні установи для неповнолітніх» 1958 р., а також відомчі акти «Про основні принципи реалізації Закону про тюрми», «Коротке керівництво по класифікації ув'язнених» 1946 р. До пенітенціарної системи Японії входять слідчі тюрми, арештні будинки, тюрми для дорослих злочинців, тюрми для неповнолітніх. Характерною рисою пенітенціарної системи Японії є розвинута диференціація позбавлення волі, заснована на класифікації засуджених. Усі засуджені до позбавлення волі поступають спочатку до центрів класифікації, залежно від результатів якої вони можуть бути направлені в пенітенціарні установи для осіб із незначними злочинними схильностями; осіб із більш розвиненими злочинними схильностями; іноземних громадян; осіб, термін покарання яких перевищує вісім років; осіб, які молодші 20 років; психічно хворих осіб; осіб із різними захворюваннями та фізичними вадами. Пріоритетними засобами виправлення в тюрмах вважається праця ув'язнених³⁷.

Латвія. Пенітенціарна система Латвії регламентується положеннями Кодексу «Про виконання покарань», Кримінального закону, Кримінально-процесуального закону, Закону «Про державну службу пробації». У Латвії пенітенціарна система складається з тюрем закритого і напівзакритого типу, що інтегровані до невеликих слідчих відділень за регіональним принципом. Надалі урядом їх планується перетворити на муніципальні тюрми. Латвія – друга, після Естонії пострадянська країна, яка запровадила у національне законодавство інститут пробації³⁸.

---

³⁶ Там само.

³⁷ Кириченко В. Є. Пенітенціарний досвід Японії: історико-правовий дискурс. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 4 (6). С. 6–15. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10304/Penitentsiamyi%20dosvid_Kyrychenko_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y

³⁸ Про Державну службу пробації : Закон Латвії від 18.12. 2003 р. (Valsts probācijas dienesta likums). URL: <http://likumi.lv/doc.php?id=82551>

За своїм статусом Державна служба пробації Латвії – це установа прямого управління, діяльність якої координується Міністерством юстиції Латвії, і яка здійснює державну політику у сфері громадської безпеки, а саме відносно виконання кримінального покарання у виді примусових робіт і примусового заходу – громадських робіт, а також нагляду за клієнтами служби пробації і корекції їхньої соціальної поведінки. Державна служба пробації містить мережу структурних підрозділів на території Латвії. До її наглядових функцій відносяться: 1) надання звіту про оцінку клієнта пробації; 2) розробка програм пробації та реалізація ліцензійних програм; 3) виконання кримінального покарання у виді примусових робіт; 4) нагляд за умовно звільненими від кримінальної відповідальності з іспитовим строком; 5) нагляд за умовно засудженими з іспитовим строком; 6) нагляд за умовно-достроково звільненими від покарання; 7) виконання додаткового покарання – нагляд пробації. Зокрема, Державна служба пробації Латвії реалізує два види програм пробації – програми корекції соціальної поведінки і програми соціальної реабілітації (програми підлягають ліцензуванню спеціальною комісією Міністерства юстиції Латвії). Програми корекції соціальної поведінки спрямовані на виправлення соціальної поведінки особи: зміну мислення, переконань, поглядів, розвиток соціально значущих навичок для досягнення клієнтами пробації стійкої самокерованої правослухняної поведінки.

Швейцарія. Правову основу для виконання покарань і заходів правового характеру становить Кримінальний кодекс Швейцарської Конфедерації від 01.01.2007 р. та стаття 123 Федеральної Конституції Швейцарської Конфедерації³⁹, якою надається кантонам право: із будівництва виправних установ; щодо поліпшення виконання покарань та примусу; із підтримки установ, в яких виконуються заходи освітнього характеру, що застосовуються до дітей, підлітків та дорослої молоді. Судова організація, процедура й керування юстицією в галузі кримінального права відноситься до відання кантонів. Це передусім стосується питання спільного будівництва й використання подібних інститутів. Тобто не всі кантони через невелику кількість мешканців потребують власних місць позбавлення волі, тому поширеною практикою є створення спільних установ виконання покарань, що обслуговують декілька кантонів та утримуються ними спільно. Уряди членів конфедерації зобов'язані забезпечувати всі стандарти й гарантувати права засуджених у межах міжнародних угод, ратифікованих і підписаних Швейцарією. Найважливішими з них визнаються Європейська конвенція з прав людини, Європейська конвенція з попередження тортур, Європейські тюремні правила, Конвенція проти тортур ООН. На перший погляд, система виконання покарань Швейцарії є доволі простою. Так, Кримінальним кодексом встановлено дві основні категорії кримінальних санкцій – покарання та заходи правового характеру. До покарань відносяться тюремне ув'язнення, штраф та громадські роботи. На початку покарання засуджений проходить пробаційний період, за результатами якого визначається, чи буде він реально відбувати покарання, що йому призначене. Якщо правопорушник успішно проходить пробаційний період, то покарання

---

³⁹ Федеральна Конституція Швейцарської Конфедерації. URL: <http://www.ditext.com/swiss/constitution.html>

може бути замінене умовним, якщо умови порушені – покарання залишається без змін. Особливістю при визначенні покарання у вигляді громадських робіт є те, що їх тривалість встановлюється судом, однак види робіт встановлюють спеціальні відділи (в окремих кантонах такі відділи входять до служби пробації). Служби надання соціальної допомоги розпочинають свою роботу ще під час перебування особи в умовах слідчого ізолятора, оскільки надані ними рекомендації визначаються однією з умов успішного виконання плану позбавлення волі та зменшення ризику вчинення повторних злочинів. Цьому сприяє також і те, що практично всі засуджені відбувають покарання в кантоні засудження і саме останній надає необхідну допомогу після звільнення. Кримінальним кодексом Швейцарії передбачено такі заходи правового характеру: терапевтичні заходи, невизначене ув'язнення (заходи, спрямовані на забезпечення безпеки). Також Кримінальний кодекс вимагає, щоб відповідні органи не рідше одного разу на рік переглядали результати відбування покарання з метою встановлення того, чи може бути особа звільнена умовно-достроково. Для періоду після звільнення застосовується так званий «захисний нагляд», який являє собою комплекс заходів, спрямованих на попередження вчинення повторних злочинів і допомагає засудженому адаптуватися в суспільстві. Основною метою встановлення пробаційного періоду є не забезпечення контролю за поведінкою засудженого (як в інших країнах), а створення правових підстав для соціальної допомоги. Єдина умова для засуджених – це недопущення вчинення нових злочинів, а надання соціальної допомоги є законодавчо передбаченим обов'язком кантону, в якому особа планує проживати після звільнення. Необхідно зауважити, що у Швейцарії близько 99,9 % засуджених звільнюються саме умовно-достроково, звільнення після повного відбування строку покарання вважається винятком із загального правила. Адміністрація тюрми та члени комісії з розгляду питань умовно-дострокового звільнення (до неї входять представники уряду кантону, громадськості, державних інституцій тощо) несуть лише моральну відповідальність за прийняте рішення (винятком є випадки, коли прийняте рішення є наслідком зловживань службовим становищем)⁴⁰.

Україна. Правову основу виконання покарань і пробації в Україні становлять Конституція України, якою визначено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», Кримінальний кодекс України, Кримінально-процесуальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Закладені Міністерством юстиції з 2016 року нові пенітенціарні засади мали б передбачити приведення національного законодавства у повну відповідність із чинними Європейськими стандартами щодо умов утримання засуджених осіб в установах виконання покарань, перебудови кримінально-виконавчої системи на засадах гуманізації покарань, трансформації її в

---

⁴⁰ Яковець І. С. Система виконання покарань Швейцарії. *Питання боротьби зі злочинністю: Збірник наукових праць*. Випуск 21. 2011. 312 с.

пенітенціарну систему нового зразка, створення прозорого громадського контролю за цими установами й закладами. До того ж, передбачалося створення розгалуженої мережі центрів соціальної адаптації звільнених із в'язниць осіб. Також необхідно було б завершити модернізацію офісів пробації, покращити систему професійної підготовки їх персоналу.

Як визначено частиною третьою статті 6 Кримінально-виконавчого кодексу, пробація належить до основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. Відповідно до Закону України «Про пробацію» пробація – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Суть пробації полягає у встановленні нагляду за засудженим із покладенням на нього певних зобов'язань та обмежень, без ізоляції його від суспільства (відвідувати центри пробації, періодично зустрічатися з наглядовим офіцером, брати участь у певних різновидах діяльності, дотримуватися законослухняної поведінки тощо)⁴¹.

Основною метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності. Доцільно зазначити, що в Україні існує низка проектів, які сприяють упровадженню дієвої системи пробації в нашій країні: проект Євросоюзу Право-Justice, проект NORLAU (Норвегія), проект MATRA (Нідерланди), проект EDGE (Канада) та USAID (США)⁴². Метою роботи міжнародних експертів в українському суспільстві визначено сприяння успішному впровадженню системи альтернативних видів покарань та пробації, а також підтримку впровадження в Україні пробації відповідно до міжнародно-правових стандартів прав людини, із урахуванням міжнародного досвіду, який довів свою ефективність в європейських країнах. Наприклад, система роботи з правопорушниками, яка реалізовується в Норвегії, вже довела свою ефективність у таких країнах, як Грузія, Латвія, Литва та Молдова, де доволі успішно впроваджено цей досвід. Пробація дешевше обходиться державі та убезпечує громаду від вчинення повторних злочинів. Всі країни, які розуміють це, впроваджують інститут пробації. За невеликий час Україна продемонструвала значний прогрес у розвитку національної моделі пробації. Дуже важливо налагоджувати кооперацію між усіма ланками кримінального правосуддя⁴³.

Проблема пробації в Україні є доволі дискусійною, особливо в контексті реформування національної системи кримінальної юстиції. На думку деяких науковців, для того щоб створити в Україні нову модель пробації, яка буде дієвим механізмом і зможе захистити суспільство від злочинних посягань, необхідно детально вивчити міжнародний досвід, проводити аналогії, тим самим

⁴¹ Кутепов М. Ю. Пробація: сутність та проблематика запровадження в Україні. *Матеріали науково-практичного он-лайн круглого столу: Встановлення позитивних взаємин із правопорушником як принцип пробації*. Харків. 2021. 86 с.

⁴² NORLAU Probation Project Проект Пробації Willy Giil. Я розбудовую пробацію. 2021. URL: <https://www.probation.gov.ua/?p=4321>

⁴³ Там само.

уникнути помилок, які, можливо, вже були допущені європейськими країнами, і на підставі комплексного аналізу розробити власну модель пробації, яка буде підходити нашій країні, враховуючи всі об'єктивні та суб'єктивні фактори. Хоча в Україні сьогодні відбувається реформування пенітенціарної системи, однак і надалі залишається актуальним питання її подальшого реформування та внесення деяких коректив у вже здійснені заходи. Основними проблемами вбачаються застаріла матеріальна база, позаяк більшість будівель і споруд перебувають у незадовільному стані, а окремі – в аварійному, чим не забезпечуються умови тримання засуджених та ув'язнених. Постійне недофінансування системи виконання покарань за часів незалежності призвело до системних проблем, які потребують прийняття комплексних рішень і належного фінансування відповідно до потреб, що дасть змогу зупинити занепад системи й розпочати її структурну та функціональну розбудову, приведення її до міжнародних стандартів⁴⁴.

Також слід зазначити, що у 2017 р. Кабінетом Міністрів України прийнято постанову № 396, якою затверджено Порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань⁴⁵. Порядок визначає механізм оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань з метою економії державних коштів і зменшення частки амортизаційних відрахувань у собівартості продукції, що виробляється на підприємствах установ виконання покарань. Виконуючи цю постанову Уряду, протягом останніх 4 років Міністерство юстиції України вже законсервувало 27 установ виконання покарань та планує консервацію щонайменше ще 8 установ⁴⁶. Заплановано також і розпродаж установ виконання покарань, які не використовуються за призначенням, оскільки на їх утримання витрачається як мінімум 10 млн грн бюджетних коштів на рік. Розпродаж Міністерство юстиції України вирішило розпочати з виправних центрів – спільно з Фондом державного майна України на продаж вже виставлено майно державної установи «Ірпінський виправний центр № 132»⁴⁷.

Варто зауважити, що вдосконалити свою систему виконання покарань через реформування пробації постійно намагаються й держави-члени Європейського Союзу. Маючи понад 5 мільйонів жителів, Словаччина входить до числа юрисдикцій із високим рівнем пробації та в'язниць, при цьому кримінально-виконавча система країни підпорядкована Міністерству юстиції. Протягом багатьох років були зроблені спроби створити незалежну Службу пробації та медіації – організацію, яка б керувала виконанням заходів пробації та медіації на всіх стадіях кримінального провадження. Однак наразі діяльність із

---

⁴⁴ Сімаков С. І., Мельник О. Г. Пробація як механізм міжнародного досвіду роботи із правопорушником. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 3. С. 235–237.

⁴⁵ Про порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 № 396. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-2017-%D0%BF#Text>

⁴⁶ Реформування пенітенціарної системи України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/verhovenstvo-prava-ta-borotbaz-korupciyeyu/reformuvannya-sistemi-probaciyi-ta-resocializaciya>

⁴⁷ В Україні вперше виставили на продаж в'язницю. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/v-ukrajini-vpershe-vistavili-na-prodazhvyaznicyu-737118.html>

пробації та медіації поки здійснюють спеціалісти з питань пробації та медіації, які працюють при районних судах⁴⁸.

Загалом пробаційні служби європейського континенту об'єднані громадсько-професійною платформою – Європейською конфедерацією пробації, CEP⁴⁹ (далі – CEP). CEP спрямована на сприяння соціальній інтеграції правопорушників за допомогою громадських санкцій і таких заходів, як пробація, громадські роботи, посередництво та примирення. CEP прагне покращити профіль пробації та підвищити професіоналізм у цій сфері на національному та європейському рівнях. Тому CEP сприяє загальноєвропейському співробітництву, організовуючи конференції на актуальні теми пробації. Роблячи доступними звіти про ці події, публікуючи свій цифровий інформаційний бюлетень і через вебсайт, CEP стимулює обмін ідеями щодо пробації. Таким чином CEP робить важливий внесок у розвиток громадських санкцій і заходів. Її членами є організації, що працюють у сфері пробації, та зацікавлені особи, тож CEP об'єднує практиків, менеджерів, науковців та інших осіб, які працюють у сфері пробації та кримінального правосуддя з усієї Європи. Разом вони представляють унікальну мережу досвіду щодо позитивних способів роботи з правопорушниками в громаді. Їх спільний інтерес полягає в тому, щоб захистити суспільство, не вдаючись до застосування в'язниці.

Висновки. Проведене дослідження з питань порівняльного законодавства щодо виконання кримінальних покарань та пробації дозволяє зробити такі висновки.

1. У конституціях багатьох країн світу передбачені стандарти поведінки засуджених, які держава визначає обов'язковими й доцільними, та принципи взаємовідносин держави й особи засудженого. Це створює гарантії додержання прав засудженого.

2. У загальному плані є підстави стверджувати про концептуальну та інституційну єдність, схожість підходів і механізмів, що застосовуються у кримінально-виконавчій кодифікації таких країн, як Таджикистан, Азербайджан, Вірменія, Киргизстан, Казахстан, Молдова. Така схожість пояснюється наявністю в них типової модельної основи – Модельного кримінально-виконавчого кодексу для країн-учасниць СНД та констатує певну обмеженість у визначенні та застосуванні принципу гуманізму до засуджених чи осіб, що попередньо ув'язнені.

3. Європейський досвід показав, що використання попереднього ув'язнення не залежить від загального рівня злочинності. Попереднє ув'язнення використовується як «короткий різкий удар» для стримання від вчинення кримінального правопорушення, як негайна реакція на злочин, як засіб отримати зізнання підозрюваних. Однак такі заходи використовують і як інструмент для надання притулку людям або правопорушникам, що потребують стаціонарного

⁴⁸ Confederation of European Probation. Пробація та відновне правосуддя як альтернативи ув'язненню в рамках Європейської системи. 2022. URL: <https://www.cep-probation.org/events/probation-and-restorative-justice-as-alternatives-to-detention-within-the-european-framework/>

⁴⁹ Європейська конфедерація пробації. Conférence permanente Européenne de la Probation. URL: <https://www.cep-probation.org/about-confederation-of-european-probation/>

лікування⁵⁰. Широке вжиття пробаційних заходів в європейських країнах лише збільшило кількість осіб, що перебувають під наглядом на етапі досудового розслідування. Також європейський досвід тяжіє до запровадження досудового ув'язнення лише за окремо визначені злочини або до застосування тюремних квот (відповідно до максимальної місткості в'язниць на місцевості).

4. По окремих питаннях законодавства європейських країн щодо виконання кримінальних покарань виявлено розбіжності, які не є суттєвими, і їх не можна тлумачити як суперечності. Відмінними є участь регіональної та місцевої влади в управлінні пенітенціарними установами, цивільний чи воєнізований характер служби в пенітенціарній системі, забезпечення здійснення установами виконання покарань функцій ресоціалізації особи.

Наприклад, система виконання покарань Франції є більш централізованою. Центральний апарат у межах своїх повноважень вирішує питання нормативно-правового, кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення досліджуваної системи, при цьому основний обсяг планування та безпосередньої реалізації пенітенціарних заходів покладається саме на місцеві управлінські ланки відповідної служби.

5. Особливістю пенітенціарної системи США є поділ установ виконання покарань за рівнями безпеки, де установами відкритого типу застосовується праця засуджених поза межами установи, власне як і в Україні, діють виправні (раніше – виправно-трудова з обов'язковим застосуванням праці засуджених) колонії та виправні центри також з різним рівнем безпеки.

6. Особливістю пенітенціарної системи Японії є розвинута диференціація позбавлення волі, що здійснюється місцевими центрами класифікації засуджених, що дуже схоже в підходах до системи виконання покарань Великої Британії. Критерієм ефективності виправлення в тюрмах Японії вважається праця ув'язнених.

7. У контексті реформування кримінально-виконавчого законодавства України варто уваги швейцарський досвід. У Швейцарії реформу пенітенціарної системи супроводжував слоган: «Яким ви хочете побачити сусіда, який повернувся з місць позбавлення волі?». «Ми його хочемо бачити нормальним членом суспільства, який повернувся, усвідомив те, що зробив, пройшов шлях каяття й переосмислив себе». Під час перебування і до звільнення засудженого у в'язниці Швейцарії робота персоналу стосовно особи зосереджена на трьох напрямках: здоров'я засудженого, житлові умови після звільнення, ситуація з роботою після звільнення (на думку персоналу в'язниці, це є основні потреби особи, які впливають на рецидив злочину в разі їх невирішення)⁵¹.

8. Державна служба пробації країн Балтії характеризується застосуванням електронного нагляду до осіб, які були умовно-достроково звільнені від покарання. В цих країнах загалом розглядаються питання поступового закриття

---

⁵⁰ Eric Maes & Alexia Jonckheere. Dealing with crime in ordinary times as in times of crisis: a solution to reduce pre-trial detention? *Senior researchers, National Institute of Criminalistics and Criminology (NICC), Federal Public Service Justice, Brussels (Belgium)*. URL: <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2020/10/Dealing-with-crime-in-ordinary-times-as-in-times-of-crisis-a-solution-to-reduce-pre-trial-detention-Maes-Jonckheere.pdf>

⁵¹ Сіренко К. Ю. напрямки реформування системи виконання покарань та приведення її до європейських стандартів. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2018. № 1 (3). С. 35–46.

тюрем радянського зразка та вирішення проблеми будівництва нових сучасних тюрем.

9. Пенітенціарна система України характеризується значною роллю у ній Міністерства юстиції, яке наділено дуже широким колом повноважень у сфері управління органами й установами виконання покарань, а також функцією реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань загалом. Якщо кримінально-виконавча система раніше мала на меті ізолювати злочинця від суспільства, виключно покарати його за вчинене кримінальне правопорушення, то сучасна пенітенціарна система ставить пріоритетною метою каяття засудженого, його ресоціалізацію й реінтеграцію в суспільство після звільнення. Тобто рішення щодо оновлення назви й оптимізації діяльності кримінально-виконавчої системи передбачає відхід від каральної суті установ виконання покарань (із подальшою їх реорганізацією в пенітенціарні установи) та переорієнтацію на європейські стандарти організації соціальної роботи із засудженими на основі безумовного дотримання прав і свобод особистості, організацію корисності відбування покарання й ефективну підготовку засудженого до життя в суспільстві. Тому в Україні існує необхідність прийняття Закону «Про пенітенціарну систему».

10. З огляду на зарубіжний досвід законодавчого регулювання виконання покарань потребує вирішення питання про конституційний статус засудженого як громадянина України з позицій гуманізації виконання (відбування) покарання, забезпечення законних гарантій застосування обмежень прав і свобод, встановлення меж їх застосування, введення додаткових гарантій їх реалізації.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

*Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.